

Het christendom en mimetische theorie

Een literatuurstudie aangaande René Girards uiteenzetting van de mimetische theorie en het opmerkelijke karakter van het christendom binnen deze theorie.

B. Leenman (2004111)

b.leenman@uvt.edu

Bachelorscriptie theologie (U30021-B-9)

Scriptiebegeleider: Professor Peter Jonkers

Tweede Lezer: Professor Marcel Poorthuis

Tilburg School of Catholic Theology

Tilburg, Juli 2020

School of Catholic Theology

Inhoudsopgave

1.0	Introductie: René Girard en het christendom	5
2.0	Mimetische theorie en het zondebokmechanisme.....	7
2.1	<i>De aard van verlangen is mimetisch</i>	7
2.2	<i>Mimetische rivaliteit en metafysisch verlangen.</i>	8
2.3	<i>De mimetische crisis</i>	9
2.4	<i>Het zondebokmechanisme</i>	10
2.5	<i>Het zondebokmechanisme als de oorsprong van religie en cultuur.....</i>	11
3.0	Het christendom als de anti-mythe	15
3.1	<i>De oorspronkelijke moord, mythe en het Oude Testament</i>	15
3.2	<i>De oorspronkelijke moord onthuld, mythe en het Nieuwe Testament.....</i>	19
3.3	<i>De waarheid onthuld.....</i>	22
4.0	Mimetische theorie, hypothese en de theologen.....	25
4.1	<i>René Girards hypothetische hermeneutiek.....</i>	25
4.2	<i>René Girards theologische implicaties, drama- en offertheologie</i>	27
4.3	<i>René Girard en de theologische receptie</i>	28
5.0	Conclusie.....	31
6.0	Bibliografie	33

1.0 Introductie: René Girard en het christendom

René Girard (1923-2015), een Franse literair criticus, publiceerde in 1961 zijn boek *Mensonge romantique et vérité Romanesque*.¹ In dit boek zette hij een fundamentele antropologie (de mimetische theorie) uiteen, waarmee hij vanuit een binnenwerelds perspectief de oorsprong van religie en cultuur kon duiden. Deze bevindingen van de mimetische theorie kwamen voort uit een literatuurstudie van bepaalde Europese literaire klassiekers. Naarmate hij zijn theorie verder ontwikkelde, ging hij zich steeds meer richten op het christendom en de verdediging daarvan waardoor zijn mimetische theorie apologetische vormen begon aan te nemen. Een vergelijking tussen de archaïsche religies en het christendom bracht hem uiteindelijk tot de conclusie dat het christendom een bijzondere rol inneemt in de geschiedenis van religies. In deze scriptie wordt onderzoek gedaan naar Girards argumenten voor deze unieke positie van het christendom door het stellen van de volgende vraag: *Wat zijn Girards argumenten voor het unieke karakter van het christendom als de anti-mythe?*

Teneinde deze vraag van een antwoord te voorzien, is het allereerst noodzakelijk inzicht te verschaffen in de kernpunten van Girards mimetische theorie. Daarom wordt in hoofdstuk twee verduidelijkt hoe Girards theorie zich vanuit een fundamentele antropologie, gebaseerd op mimetisch verlangen, ontwikkelt tot een universele theorie van cultuur en religie waarin het zondebokmechanisme een cruciale rol heeft.

Vervolgens wordt in hoofdstuk drie verduidelijkt dat Girards kernargument voor het unieke karakter van het christendom zich baseert op de aanwezigheid van een onthullend proces dat zijn oorsprong vindt in het Oude Testament, wordt voortgezet in het Nieuwe Testament en uiteindelijk overwonnen wordt door de (schriftelijke) openbaring, bewerkstelligd door Christus' lijden en sterven.

In hoofdstuk vier worden kritiepunten betreffende Girards mimetische theorie besproken. Zij betreffen in het bijzonder zijn hypothetische hermeneutische interpretatie en de theologische implicaties die hieruit voortkomen.

Tot slot wordt in de conclusie een samenvatting gegeven van de besproken hoofdstukken en wordt verduidelijkt wat Girards argumenten zijn voor het unieke karakter van het christendom als de anti-mythe. Daarnaast wordt ingegaan op de vraag waarom dit relevant is voor theologisch onderzoek.

¹ Vertaald in het Nederlands: Girard René, S.A Varga, en Hans Weigand. *De Romantische Leugen En De Romaneske Waarheid* (Kampen: Kok Agora; Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel etc, 1986).

2.0 Mimetische theorie en het zondebokmechanisme

De mimetische theorie is de naam voor Girards fundamentele antropologie, voortkomend uit zijn literatuuronderzoek van de grote romans uit de moderne Europese literatuur.² In het bestuderen daarvan trachtte hij systematisch bepaalde ‘waarheden’ uit deze romans te onthullen en uit te werken.³ Als gevolg daarvan ging hij zich in zijn latere werken steeds meer richten op de relatie tussen zijn fundamentele antropologie en het ontstaan van religie en cultuur. Daarbij baseerde hij zich op de studie van antieke mythes teneinde de oorsprong van religie te duiden, wat hem bracht tot de volgende concepten: *rituelen*, *mythes* en de *zondebok*. Dit zijn de concepten die centraal staan in zijn religietheorie.

Girards mimetische theorie wordt doorgaans ingedeeld volgens een drievoudig model. (1) Allereerst zijn uiteenzetting van *mimetisch verlangen*; (2) vervolgens *het zondebokmechanisme* als het fundamentele mechanisme aan de oorsprong van religie en cultuur en (3) tot slot het *unieke karakter van het christendom*. In dit hoofdstuk worden de eerste twee elementen uit Girards theorie behandeld teneinde een inzicht te verschaffen in deze theorie. Hierbij wordt voornamelijk gebruik gemaakt van Wolfgang Palavers boek *René Girard's Mimetic Theory*.⁴

In paragraaf 2.1 zal daarom allereerst besproken worden wat mimetisch verlangen is. Vervolgens wordt in paragraaf 2.2 geïllustreerd hoe dit verlangen bepalend is voor de menselijke conditie. In deze twee paragrafen staat het individu en zijn ‘aard’ centraal omdat zij als inleiding dienen voor Girards fundamentele antropologie. Vanaf paragraaf 2.3 wordt het sociale aspect van Girards theorie belicht en wordt duidelijk dat de kern van zijn antropologie wordt gevormd door een theorie van (mimetisch) conflict. Girard is evenwel van mening dat deze theorie de oplossing voor dit conflict in zichzelf draagt, namelijk door middel van het concept van het *zondebokmechanisme*. Hoe dit mechanisme functioneert zal besproken worden in paragraaf 2.4. Daarna wordt in paragraaf 2.5 uitgelegd hoe het zondebokmechanisme in verhouding staat tot religie, waardoor duidelijk wordt waarom Girards mimetische theorie een universele theorie van religie en cultuur is.

2.1 De aard van verlangen is mimetisch

Girards eerste belangrijke werk aangaande de mimetische theorie was *Mensonge romantique et vérité Romanesque* (1961). Hierin verricht hij onderzoek naar de moderne Europese romans, waaruit hij concludeert dat de aard van het verlangen drievoudig is. Hij stelt dat men niet weet wat men moet verlangen, derhalve verlangt men volgens het verlangen van anderen; men imiteert dus het verlangen van

² Moderne Europese literatuur wordt gekenmerkt door schrijvers als Dostojevsky, Proust, Hölderlin, Nietzsche, Camus et cetera.

³ Wolfgang Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*. Studies in Violence, Mimesis, and Culture Series (East Lansing: Michigan State University Press, 2013), 30.

⁴ Wolfgang Palaver is een Oostenrijkse rooms-katholieke theoloog die verschillende werken over Girard en de mimetische theorie heeft gepubliceerd. Palavers *René Girard's Mimetic Theory* is een uitgebreide samenvatting van Girards mimetische theorie waarin Palaver Girards belangrijkste concepten en bevindingen uitwerkt aan de hand van de voorbeelden die Girard zelf aandroeg.

anderen.⁵ Dit noemt hij *mimetisch verlangen*.⁶ De drievoudigheid van dit verlangen bestaat in (1) het *subject* dat verlangt, (2) het *object* dat verlangd wordt en (3) de *bemiddelaar*, die het verlangen oproept bij de verlanger.

Girard illustreert de drievoudigheid van het verlangen met een voorbeeld uit Cervantes' literaire klassieker *De vernuftige edelman Don Quichot van La Mancha*.⁷ De passage die hij uitlicht beschrijft Sancho Panzas (Quichots schildknaap) verlangen om ooit hertog te zijn van een eiland. Dit verlangen komt niet spontaan tot Sancho, maar wordt in het leven geroepen door Quichot die eerder aan Sancho had verteld dat het in vroegere tijden de gewoonte was dat een schildknaap de hertog werd van de eilanden en landen die de ridder veroverde.⁸ Volgens Girard laat dit voorbeeld zien dat Sancho's verlangen niet uit hemzelf voortkwam, maar vanuit Quichots opmerking.

2.2 *Mimetische rivaliteit en metafysisch verlangen*

Gesteld dat de aard van verlangen drievoudig is, is het relevant te begrijpen dat mimetisch verlangen het risico loopt te vervallen in *conflictueus verlangen*.⁹ Deze situatie ontstaat wanneer twee verschillende personen verlangen een object te bezitten dat niet (langer) gedeeld kan worden, bijvoorbeeld sociale posities of seksuele verlangens. Girard noemt dit *acquisitief verlangen*. Acquisitief verlangen veroorzaakt daarom een situatie van conflict.¹⁰ De natuurlijke 'spanning' die hierdoor tussen mensen ontstaat wordt *mimetische rivaliteit* genoemd.¹¹ Samenvattend betekent dit dat mimetische rivaliteit voortkomt uit conflictueus, acquisitief en mimetisch verlangen.

Vervolgens stelt Girard dat mimetische rivaliteit voorafgaat aan alle dingen (omdat mimetisch verlangen verankerd zit in de menselijke conditie) en net zo oud is als de mens zelf. Hierdoor is mimetische rivaliteit (evengoed als mimetisch verlangen) een automatisch en (in deze fase) onbewust proces, verankerd in de menselijke aard.¹² Omdat het mimetische (zowel het verlangen als de rivaliteit) een allesomvattend proces is, wordt het een metafysische handeling. Een voorbeeld hiervan is dat naarmate de verlangbaarheid van een object toeneemt, de werkelijke waarde van het object meer en meer wordt verbeeld, totdat de werkelijke waarde van het object volledig verdwijnt.¹³ Deze verdwijning noemt Girard *de metamorfose van objecten*. Dit concept wordt eveneens geïllustreerd in *De*

⁵ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 35. Ondanks dat mimeese een complexe term is, wordt het bij Girard het beste verstaan als 'imiteren'. Als in deze scriptie wordt gesproken over mimeese, mimetisch, mimetische, gaat het dus over imitatie.

⁶ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 35-36. In het Engels: *Triangular desire*, eveneens naar gerefereerd als *desire according to another*, *imitated desire*, *mimetic desire* en *mimesis*.

⁷ *De vernuftige Edelman Don Quichot van La Mancha* is een literaire klassieker van Miguel de Cervantes, bestaande uit twee delen. Het eerste deel uit 1605 en het tweede deel uit 1615. Het boek is kenmerkend voor de inleiding van de moderne Europese literatuur en betreft het komische avontuur over een idealistische edelman die denkt dat hij een ridder is. Een dwaze held die zichzelf met zijn goed bedoelde capriolen belachelijk maakt.

⁸ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 49-50.

⁹ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 46.

¹⁰ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 46.

¹¹ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 34-38.

¹² Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 123-124.

¹³ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 124-125.

vernuftige edelman Don Quichot van La Mancha, waarin een simpele koperen schaal gemetamorfoseerd wordt tot de gouden helm van Mambrino. Aanvankelijk was de koperen schaal een onbeduidend object, maar omdat Quichot denkt dat het de helm van Mambrino is (die hij graag wil bezitten), wordt de koperen schaal verbeeld tot een gouden helm. Deze metafysische metamorfose wordt eveneens duidelijk in concepten als eer en prestige, waarin het fysieke object zelfs volledig afwezig is. Desondanks is de aanwezigheid van rivaliteit in deze concepten overduidelijk. In het bijzonder bij deze ‘rivaliteit over niets’ zijn rivalen gedoemd tot wederkerig geweld, omdat het succes van de één een tegenreactie oproept bij de ander.¹⁴ Daarom is deze situatie van metafysische mimetische rivaliteit extreem besmettelijk, omdat elke handeling van geweld een nieuwe handeling van geweld opwekt, waardoor de rivalen uiteindelijk niet meer het verlangen tot het object van elkaar imiteren, maar het geweld van elkaar. De volgende woorden vatten dit het beste samen:

Naarmate de mimese intensifieert, beweegt het object waarover de rivalen worstelen uit het zicht naar de achtergrond, totdat het volledig verdwenen is. In dit stadium zijn de rivalen compleet gefixeerd op elkaar; verlangen wordt geconsumeerd door wederkerig geweld. Een slag van de een wordt ontmoet door een wederslag van de ander, omdat de twee nu elkaars weerstand imiteren.¹⁵

2.3 De mimetische crisis

Terwijl de bespreking van de mimetische theorie tot hiertoe het individu betrof, zal in deze paragraaf besproken worden hoe de mimetische theorie zich verhoudt tot sociale structuren.

In paragraaf 2.2 werd gesteld dat mimetische rivaliteit extreem besmettelijk is. Girard vergelijkt het met een epidemie die zich door de samenleving verspreidt en de sociale orde bedreigt. In een uitbraak van wederkerig geweld zal de gemeenschap¹⁶ zichzelf vernietigen, omdat het geweld wederkerig is.¹⁷ Dit wordt veroorzaakt door de mimetische rivaliteit. Men verlangt namelijk niet langer de objecten van mimetische rivaliteit, omdat deze objecten door het metafysisch mimetisch verlangen reeds uit het oog verloren zijn, maar de situatie van de rivaliteit zelf. Men imiteert dus de rivaliteit *an sich*. Deze wanorde en staat van chaos, veroorzaakt door deze mimetische rivaliteit, heet *de mimetische crisis*. Deze crisis is een gewelddadige strijd van iedereen tegen iedereen, waarin de mensen elkaar als vijand beschouwen, terwijl zij wellicht broeders en zusters van elkaar zijn.¹⁸ De zelfvernietiging van de gemeenschap ten gevolge van de mimetische crisis is onvermijdelijk, tenzij mimesis gebruikt wordt om de rivaliteit op te

¹⁴ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*.

¹⁵ Eigen vertaling van: Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 132.

¹⁶ Men kan hier ook *samenleving* of *maatschappij* lezen.

¹⁷ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 136.

¹⁸ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 148. Girards idee van mimetisch en conflictueus verlangen is vergelijkbaar met Thomas Hobbes' idee van de mens in de natuurstaat als *homo homini lupus*; ofwel de mens is een wolf ten opzichte van een ander mens. Zie ook: Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 37, 150.

heffen.¹⁹ De archaische rituelen en antieke mythes beschrijven hoe mimesis gebruikt kan worden om de rivaliteit op te heffen, namelijk door middel van het uitvoeren van een offer. Teneinde deze stelling te verduidelijken analyseert Girard de tragedie van *Koning Oedipus*.

De tragedie van *Koning Oedipus* is het werk van de Griekse dichter Sophocles. In dit verhaal voltrekt zich een opeenstapeling van dramatische gebeurtenissen, voorspeld door het orakel. Ondanks dat Oedipus vlucht voor de voorspellingen van het orakel gaan zij toch in vervulling. Zo vermoordt Oedipus (onwetend) zijn eigen vader Laius (de koning van Thebe) en trouwt hij (onwetend) met Iocaste (zijn eigen moeder) precies zoals door het orakel was voorspeld. Enige tijd leeft Oedipus vreedzaam als koning over Thebe, totdat de stad opnieuw wordt getroffen door een verschrikkelijk onheil. De stad wordt geteisterd door een plaag en het orakel verklaart dat het komt doordat de moordenaar van Laius in de stad aanwezig is. Oedipus die tot op heden niet beseftte dat hijzelf de moordenaar is, vervalt in een verhitte zoektocht naar de dader. Dit leidt tot een hevige ruzie tussen hem, Creon en Tiresias (de vooraanstaande figuren van de stad). Uiteindelijk onthullen de goden aan Oedipus dat de profetieën in vervulling zijn gegaan, omdat hijzelf koning Laius heeft vermoord en zijn moeder tot vrouw genomen heeft waardoor hijzelf dus de oorzaak is van Thebes onheil. Met dit besef verlaat Oedipus de stad waardoor hij haar redt van haar ondergang. Zo verandert Oedipus van schuldige in de held van Thebe door een offer te brengen, namelijk het opgeven van zijn koningschap en zijn vertrek uit de stad. In de mythes die volgen wordt Oedipus door de goden ontheven van zijn noodlot en verandert hij steeds meer in een heldhaftig mythologisch figuur.

Girard beargumenteert dat deze mythe de aanwezigheid van de mimetische crisis beschrijft. Sophocles spreekt namelijk over een ‘plaag’ of ‘epidemie’, die de ineenstorting van de gehele sociale orde van Thebe beschrijft. Niet enkel door de aanwezigheid van de ziekte, maar vooral door de sociale crisis die ontstaat. Deze sociale crisis wordt gerepresenteerd door de (mimetische) rivaliteit tussen Oedipus, Creon en Tiresias. Ieder van hen beschuldigt de ander van de moord op Laius en beschouwt zichzelf als onschuldig.²⁰ Deze rivaliteit representeert de rivaliteit van de gemeenschap.

2.4 Het zondebokmechanisme

In de voorafgaande paragrafen is duidelijk geworden dat mimese – door (acquisitief) mimetisch verlangen, metafysisch verlangen en aansluitend mimetische rivaliteit – resulteert in de mimetische crisis en daarmee de samenleving dreigt te vernietigen. Mimesis kan echter ook verzoenend werken volgens het principe van *verzoenende mimese*, dat op zijn beurt werkt volgens het principe van *antagonistische mimese*.²¹

Antagonistische mimese is de mimese van mimetische rivaliteit of in andere woorden; het imiteren van elkaars rivaliteit. Waar acquisitieve mimese zorgde voor conflict (omdat het verlangde object niet gedeeld kon worden), zorgt antagonistische mimese voor de mogelijkheid van gemeenschappelijkheid. Dit is

¹⁹ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 150.

²⁰ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 137.

²¹ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 150.

het geval, omdat ieder individu in een mimetische crisis mimetische rivaliteit ervaart. Hierdoor kent ieder individu dezelfde ervaring, wat zorgt voor een mogelijk gevoel van gemeenschappelijkheid. De antagonist imiteert dus een ‘gemeenschappelijk gevoel’ van rivaliteit.²² Deze vorm van mimese werkt verzoenend, omdat een uitspatting van geweld geen nieuwe rivaliteit opwekt. In plaats daarvan wordt de uitspatting van geweld van één persoon geïmiteerd door de rest. Op deze manier verandert de situatie van iedereen tegen iedereen in een situatie van iedereen tegen één.²³ Dit leidt tot een gevoel van collectieve verzoening. Alle individuele rivaliteiten van voorheen worden nu gericht op één enkel object, het slachtoffer van de menigte: *de zondebok*.²⁴

Het slachtoffer in deze situatie van iedereen tegen één is volledig arbitrair, omdat het werkelijke object van verlangen reeds uit het oog is verloren. Indien men namelijk zou beseffen dat de rivaliteit niet werkelijk tussen hen en het slachtoffer bestaat, zou het verzoenende karakter van het slachtoffer nooit mogelijk zijn. Het ‘selecteren’ van een zondebok kan daarom niets anders zijn dan een onbewuste handeling. De daders die de zondebok selecteren zijn dientengevolge deels onwetend. Een voorbeeld dat Girard hierbij gebruikt zijn de woorden van Jezus aan het kruis uit Lukas 23:34: “Vader, vergeef het hen, want zij weten niet wat ze doen.” Het is dit mechanisme, dat willekeurig een slachtoffer aanwijst, dat Girard *het zondebokmechanisme* noemt.²⁵

2.5 Het zondebokmechanisme als de oorsprong van religie en cultuur

Volgens Girard heeft de zondebok een tweeledig karakter. Enerzijds wordt de zondebok (onterecht) verantwoordelijk gehouden voor het veroorzaken van de mimetische crisis, waarmee de zondebok al het mimetisch geweld van de gemeenschap representeert. Anderzijds wordt de zondebok gezien als hét offer waarin de mimetische crisis wordt opgeheven. De zondebok representeert daarom zowel de negatieve agressie als de positieve verzoening. Dit paradoxale karakter van de zondebok heet *de dubbele overdracht*.²⁶

Girard ziet dit karakter van de zondebok terug in het archaïsche heilige. Zo beargumenteert hij dat de archaïsche goden gekenmerkt worden door hun tweeledige karakter.²⁷ Vanuit de mimetische chaos wordt een slachtoffer gekozen dat ‘verheiligd’ wordt tot een god.²⁸ De ambigue betekenis van het Latijnse woord ‘sacer’ dat zowel ‘heilig’ als ‘vervloekt’ betekent, bekrachtigt dit tweeledige karakter van het archaïsche heilige.²⁹ Deze overeenkomsten zijn voor Girard genoeg bewijs om te stellen dat alle essentiële kenmerken van de archaïsche religies vanuit een binnenwerelds perspectief geduid kunnen worden aan de hand van het zondebokmechanisme. Hiermee bedoelt Girard dat de archaïsche religies ‘gevangen’ zitten in het mechanisme van de zondebok dat wezenlijk immanent en

²² Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 151.

²³ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 151.

²⁴ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 151-152.

²⁵ Girard noemt dit eveneens: *The mechanism of the surrogate victim; victimage mechanism en scapegoat mechanism*. Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 152.

²⁶ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 153.

²⁷ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 153-154.

²⁸ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 153.

²⁹ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 154.

binnenwereldlijk is ondanks het transcendente karakter van de godenwereld. Anders gezegd; de transcendentie van de archaïsche religies is dus zeer beperkt. Girard verklaart bijvoorbeeld hoe de volgende kenmerken van archaïsche religies kenmerkend zijn voor het zondebokmechanisme:

- *Mythes* beelden het geweld van het zondebokmechanisme uit vanuit het perspectief van de vervolgers, waardoor zij het perspectief van de menigte representeren.
- *Rites* zijn de door de gemeenschap gecontroleerde herhalingen van het zondebokmechanisme, die kunnen worden gedefinieerd als een “mimese van de initiële collectieve funderende moord” (*Violence and the Sacred*, 97). Vrede en eenheid in de gemeenschap worden daardoor continu verstoord.
- *Taboes en verboden* functioneren als preventie van nieuwe uitbraken van een sociale crisis. De misdaden waarvoor het geofferde slachtoffer enkel verantwoordelijk werd gehouden tijdens de oorspronkelijk crisis zijn nu absoluut verboden binnen de gemeenschap.³⁰

Dit citaat verduidelijkt dat de mythes (de religieuze verhalen van het archaïsche heilige) het zondebokmechanisme beschrijven. De archaïsche religies beschrijven door middel van de mythes dus niet de werkelijke transcendente waarheid, maar het menselijke mechanisme waarin zij ‘gevangen’ zitten. Ze hebben het zondebokmechanisme verheiligd en vergoddelijkt en hebben daarmee een immanent mechanisme schijn-transcendent gemaakt. Hiermee maken de archaïsche religies zich schuldig aan een binnenwereldse misinterpretatie van het zondebokmechanisme.³¹ Deze immanente religieopvatting verklaart daarom hoe de essentiële kenmerken van het zondebokmechanisme terug te vinden zijn in de archaïsche religies. Hét essentiële kenmerk van de archaïsche religies is volgens Girard de *oorspronkelijk moord*, waardoor de aanwezigheid van het zondebokmechanisme vastgesteld wordt. Girard werkt de relatie tussen het zondebokmechanisme en het archaïsch heilige uit in zijn boek *Violence of the Sacred*. Een voorbeeld dat hij hierbij aanhaalt is wederom de tragedie *Koning Oedipus*.

Girard stelt dat deze mythe vrijwel alle kenmerken van het zondebokmechanisme bezit. Zo is in paragraaf 2.3 geïllustreerd dat Sophocles’ tragedie de aanwezigheid van de mimetische crisis en de mimetische rivaliteit beschrijft. Dus ging de stad Thebe, evenals Oedipus zelf, op zoek naar de moordenaar van de voormalige koning Laius, waardoor Oedipus, Creon en Tiresias in een hevig conflict vervielen. De vraag om een zondebok intensiverde en uiteindelijk werd Oedipus aangewezen als het slachtoffer van het mechanisme. Ondanks dat hij werkelijk de dader was, beargumenteert Girard dat Oedipus niets meer was dan een mens onderworpen aan het noodlot. Het orakel voorspelde immers zijn onheil. Oedipus’ moord op zijn eigen vader en zijn seksuele relatie met

³⁰ Eigen vertaling van: Palaver, *René Girard’s Mimetic Theory*, 154-155.

³¹ Palaver, *René Girard’s Mimetic Theory*, 155.

zijn moeder voltrokken zich in onwetendheid waardoor hij zelf onschuldig was.³² Hiermee is hij het arbitraire slachtoffer dat de mimetische rivaliteit van de samenleving opheft door zijn verbanning uit de stad. Dit is echter niet het einde van Oedipus. De verhalen die volgen beschrijven hem steeds meer als een mythologische held. Wanneer de stad Thebe wederom voor onheil staat, smeken de burgers Oedipus zelfs om terug te keren. Dit is volgens Girard het bewijs dat de beschrijving van Oedipus overeenkomt met het idee van de dubbele overdracht en daarmee het zondebokmechanisme.³³

Deze stellingen en argumenten verduidelijken hoe de antieke mythes volgens de mimetische theorie gesitueerd kunnen worden vanuit een binnenwerelds perspectief. Hiermee voldoet Girard echter niet aan een absolute vernietiging van religie. In plaats daarvan maakt hij in het vervolg van zijn werk een sterk onderscheid tussen de archaïsche religies en het christendom. In het volgende hoofdstuk wordt dit onderscheid besproken met betrekking tot het essentiële kenmerk van het zondebokmechanisme namelijk de oorspronkelijk moord.

³² Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 155-157.

³³ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 155-157.

3.0 Het christendom als de anti-mythe

In hoofdstuk twee zijn de eerste twee onderdelen van Girards theorie besproken. Hieruit is duidelijk geworden dat hij vertrekt vanuit een fundamentele antropologie, gebaseerd op het idee van mimetisch verlangen. Dit ontwikkelt zich vervolgens tot een universele religietheorie die het archaïsche heilige situeert vanuit een binnenwerelds perspectief. Het christendom kan volgens Girard echter niet gesitueerd worden vanuit een binnenwerelds perspectief, omdat het niet voldoet aan de essentiële kenmerken van het zondebokmechanisme. Hierdoor heeft het christendom een unieke positie in vergelijking met het archaïsche heilige.³⁴

In dit hoofdstuk worden Girards argumenten voor deze unieke positie van het christendom nader besproken teneinde deze argumenten te doorgronden en Girards apologetiek te begrijpen. Allereerst wordt in paragraaf 3.1 besproken hoe Girard het fundamentele verschil tussen de Bijbelse mythes³⁵ uit het Oude Testament en de niet-Bijbelse mythes beargumenteert. Teneinde dit verschil te verklaren vergelijkt Girard de Bijbelse mythe over Kaïn en Abel (Gen. 4) en de niet-Bijbelse mythe betreffende Romulus en Remus. Volgens Girard ligt het fundamentele verschil in deze vergelijking in de weergave van de moordenaar. Zo verklaart hij dat de niet-Bijbelse mythe de moord ‘rechtvaardigt’, terwijl de Bijbelse mythe de moord afwijst. Hierdoor verwerpt de Bijbelse mythe essentiële kenmerken van het zondebokmechanisme (zoals de fundamentele moord), wat er volgens Girard voor zorgt dat er in het Oude Testament een ‘proces’ begint waarin het zondebokmechanisme wordt onthuld. In het Oude Testament wordt deze onthulling volgens Girard echter niet volledig bewerkstelligt, omdat het Oude Testament het zondebokmechanisme niet consistent en overtuigend genoeg onthult. Daarom wordt in paragraaf 3.2 en 3.3 verduidelijkt hoe het Nieuwe Testament het onthullende proces voortzet en uiteindelijk overwint. Aan de hand van de voorbeelden die Girard aanlevert uit de vier evangeliën en *de Handelingen van de apostelen* wordt verduidelijkt dat Jezus het zondebokmechanisme actief onthult en uiteindelijk overwint door Zijn vrijwillige lijden en sterven.

3.1 De oorspronkelijke moord, mythe en het Oude Testament

Girard beargumenteert dat er overeenkomsten bestaan tussen de Bijbelse en niet-Bijbelse mythes. Etnologen wijzen al langer op deze overeenkomsten waarvan sommige evident zijn, zoals de zondvloedmythes die in vele culturen voorkomen en andere omstreden, zoals Girards vergelijking tussen Jozef en Oedipus. Het voorbeeld dat in deze paragraaf besproken zal worden behoort tot de meer evidente overeenkomsten tussen de Bijbelse en niet-Bijbelse mythes en gaat over de oorspronkelijke moord (zie paragraaf 2.5). Ondanks de sterke overeenkomsten tussen deze mythes stelt Girard dat er een fundamenteel verschil bestaat tussen de

³⁴ In deze thesis wordt niet ingegaan op het verschil tussen archaïsche, pantheïstische en monotheïstische religies. In plaats daarvan wordt alleen de vergelijking gemaakt tussen het archaïsche heilige en het (klassieke) christendom. Het *archaïsche* duidt op een historische periode van ongeveer 800 v.Chr. tot 400 v.Chr.

³⁵ Girard begrijpt bepaalde verhalen uit de Bijbel als ‘mythes’. Dit begrijpen veronderstelt echter een bepaalde bijbelexegetische attitude. Niet alle theologen en bijbelexegeten ondersteunen deze attitude. Vanwege de lengte van deze scriptie wordt deze discussie echter buiten beschouwing gelaten en wordt enkel gericht op Girards opvatting over wat hij bestempelt als ‘de Bijbelse mythes’.

Bijbelse mythe betreffende Kaïn en Abel en de niet-Bijbelse mythe aangaande Romulus en Remus. De Bijbelse mythe luidt als volgt:

De mens nu had gemeenschap met Eva, zijn vrouw, en zij werd zwanger en baarde Kaïn; en zij zei: “Ik heb met des HEREN hulp een man verkregen.” Voorts baarde zij zijn broeder Abel. En Abel werd schaapherder, Kaïn landbouwer. Na verloop van tijd nu bracht Kaïn van de vruchten der aarde aan de HERE een offer; ook Abel bracht er een van de eerstelingen zijner schapen, van hun vet; en de HERE sloeg acht op Abel en zijn offer, maar op Kaïn en zijn offer sloeg Hij geen acht. Toen werd Kaïn zeer toornig en zijn gelaat betrok. En de HERE zei tot Kaïn: “Waarom zijt gij toornig en waarom is uw gelaat betrokken? Moogt gij het niet opheffen indien gij goed handelt? Doch indien gij niet goed handelt, ligt de zonde als een belager aan de deur, wiens begeerte naar u uitgaat, doch over wie gij moet heersen.” Maar Kaïn zei tot zijn broeder Abel: “Laten wij het veld ingaan.” Toen zij nu in het veld waren, stond Kaïn tegen zijn broeder Abel op en doodde hem.

Toen zei de HERE tot Kaïn: “Waar is uw broeder Abel?” En hij zei: “Ik weet het niet; ben ik mijns broeders hoeder?” En Hij zei: “Wat hebt gij gedaan? Hoor, het bloed van uw broeder roept tot Mij van de aardbodem. En nu, vervloekt zijt gij, ver van de bodem die zijn mond heeft opengesperd om het bloed van uw broeder van uw hand te ontvangen. Wanneer gij de aardbodem bewerken zult, zal hij u zijn volle opbrengst niet meer geven; een zwerver en een vluchteling zult gij op de aarde zijn.” Toen zei Kaïn tot de HERE: “Mijn misdaad is te groot om de straf te dragen. Zie, Gij verdrijft mij heden uit het land en ik zal voor uw aangezicht verborgen zijn, een zwerver en een vluchteling op de aarde; ieder die mij aantreft zal mij doden.” Toen zei de HERE tot hem: “Geenszins; ieder die Kaïn doodt, zal zevenvoudig boeten.” En de HERE stelde een teken aan Kaïn, dat niemand die hem zou aantreffen hem zou verslaan.³⁶ (Gen. 4, 1-15)

Het verhaal over Kaïn en Abel volgt direct op het verhaal van de zondeval in Genesis 3. Adam en Eva hadden van de boom gegeten waarvan God hen verbood te eten en worden daarom uit het paradijs verdreven. De aanwezigheid van zonde als gevolg van de zondeval wordt direct duidelijk in Genesis 4. God waarschuwt Kaïn voor de verleiding van de zonde (vers 4), maar Kaïn negeert de waarschuwing en doodt zijn broeder Abel. Kaïns moord, de eerste (oorspronkelijke) moord, ligt ten grondslag aan de Kanaänitische cultuur.³⁷ In de verzen die volgen (16-24) wordt namelijk duidelijk hoe Kaïns nageslacht een stad sticht en daarmee aan de oorsprong staat van het ontstaan van een cultuur. Dienovereenkomstig wordt beschreven dat het nageslacht van Kaïn beroepen ‘uitvindt’ als musicus en het ambacht van smid. Op deze manier laat Girard zien dat de oorspronkelijk moord – wat een essentieel onderdeel is van het zondebokmechanisme – ten grondslag ligt aan de Kanaänitische cultuur.³⁸ Inherent aan de aanwezigheid van de

³⁶ René Girard, Jean-Michel Oughourlian, Guy Lefort, en J Kleisen, *Wat Vanaf Het Begin Der Tijden Verborgen Was* (Kampen: Kok Agora, 1990), 184-185.

³⁷ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 185.

³⁸ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 185.

oorspronkelijke moord is de aanwezigheid van het zondebokmechanisme in de Kanaänitische cultuur.

De lezer die enigszins onderlegd is in de niet-Bijbelse mythes, zal geen moeite ervaren met het herkennen van de overeenkomsten tussen de bovengenoemde Kanaänitische ontstaansmythe en bijvoorbeeld de Romeinse ontstaansmythe. De Romeinse ontstaansmythe gaat over Romulus en Remus, de tweelingenzonen van Mars en Rhea Silvia, en luidt als volgt:

Koning Amulius was bevreesd dat Romulus en Remus hem zijn koningschap zouden ontnemen. Daarom beval hij zijn dienaren Romulus en Remus te verdrinken in de Tiber. De dienaren konden deze daad echter niet uitvoeren en legden hen in een mandje in de rivier opdat zij gevonden zouden worden. Jaren later, toen de herder die hen vond hun afkomst onthulde, besloten de twee broers een stad te stichten op de plaats waar zij gevonden waren; een eiland in de Tiber. Al snel ontbrandden zij in een conflict over de grenzen van de stad waarop zij besloten raad te zoeken bij de goden en hen om voortekenen te vragen. De voortekenen manifesteerden zich – zoals gebruikelijk in romeinse mythologie – als vogels. Als antwoord op hun vraag, zag Remus zes vogels op de plaats waar hij de stad wil bouwen. Romulus ziet er vervolgens 12, maar de herkomst van de vogels wordt betwist; zo zou hij de vogels zelf daarheen hebben gelokt. Het conflict verergert, wat ertoe leidt dat Romulus zijn broeder Remus uiteindelijk vermoordt.³⁹

Romulus' moord op Remus wordt in deze niet-Bijbelse ontstaansmythe nauwelijks betreurd. In plaats daarvan wordt Romulus weergegeven als de uiteindelijke stichter van Rome en belichaamt hij de rol van wetgever, machthebber en hogepriester, waarmee hij de leidinggevende macht van Rome symboliseert.⁴⁰ In deze Romeinse ontstaansmythe is dus geen concrete bestraffing of verwerping van de moordenaar aanwezig. In plaats daarvan wordt Romulus als 'held' beschouwd. Dit is volgens Girard een fundamenteel verschil met de Bijbelse mythe. Kaïn wordt in Genesis 4 namelijk wel geportretteerd als moordenaar, ondanks dat zijn moord eveneens aan het fundament staat van het ontstaan van een cultuur. De Bijbelse mythe benadrukt echter Kaïns schuld. Dit wordt duidelijk door de verwijtende vraag van de HERE in vers 9 en 10.

Toen zei de HERE tot Kaïn: “Waar is uw broeder Abel?” En hij zei: “Ik weet het niet; ben ik mijns broeders hoeder?” En Hij zei: “Wat hebt gij gedaan? Hoor, het bloed van uw broeder roept tot Mij van de aardbodem.

De HERE stelt de vraag niet omdat Hij werkelijk wil weten waar Abel is, maar omdat Hij van Kaïn wil horen wat hij heeft gedaan. Zo zegt de HERE tot Kaïn “luister naar het bloed van uw broeder”, waarmee de HERE Kaïns moord duidelijk centraal stelt en verwerpt. Vervolgens bestraft de HERE Kaïn voor zijn daden.

³⁹ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 186-188.

⁴⁰ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 186-188.

Daarom moet Kaïn een zwervend bestaan leiden en zal de aarde niet meer zijn volle opbrengst leveren (Gen. 4, 11-12). Kaïn antwoordt de HERE en geeft aan bevreesd te zijn voor (bloed)wraak, maar de HERE grijpt in en verbiedt om Kaïn te vermoorden. Hij geeft Kaïn zelfs een teken opdat niemand die hem ziet de hand aan hem zal slaan; waarmee God nogmaals het menselijk geweld afwijst. Ondanks dat Genesis 4 de oorspronkelijke moordenaar verwerpt, beschrijft het nog steeds een samenleving gefundeerd in het zondebokmechanisme en een samenleving ontstaan uit geweld zal altijd terugkeren naar geweld.⁴¹ Dit wordt pijnlijk duidelijk in Genesis 4 vers 17 tot 22. Waar de eerdere verzen beschrijven hoe God het menselijk geweld afwijst en intervenueert om geweld te voorkomen, wordt vervolgens beschreven hoe Lamech de cyclus van geweld wederom invoert.

En Lamech zei tot zijn vrouw: “Ada en Silla, hoort naar mijn stem; vrouwen van Lamech, neigt uw oor tot mijn rede. Ik sloeg een man dood om mijn wonde, een knaap om mijn striem; want Kaïn wordt zeventenvoudig gewroken, maar Lamech zevenenzeventigmaal!” (Gen. 4, 23-24)

Lamechs woorden zijn niet alleen getuige van de herintrede van geweld, maar illustreren eveneens het mimetische karakter van dit geweld. Waar God de moord zevenmaal (rechtvaardig) zal wreken, zal Lamech zelfs een striem op zijn lichaam zevenenzeventigmaal wreken. Gods zeventenvoudige wraak heeft waarschijnlijk een symbolische betekenis, waarmee bedoeld wordt dat God ‘rechtvaardig’ zal wreken.⁴² Lamechs zevenenzeventigmaal is echter een overdrijving van het ‘rechtvaardige’ wreken van God. Het is een exponentiële stijging. Hierdoor wordt duidelijk dat Lamechs herintrede van geweld een explosief karakter heeft. Een karakter waardoor de samenleving snel verzadigd zal zijn van wederkerig geweld, waardoor uiteindelijk mimetische rivaliteit en de mimetische crises zullen ontstaan (zie paragraaf 2.3). Girard ziet de aanwezigheid van de mimetische crisis bijvoorbeeld terug in Genesis 6, 5-8; 11-13. Hier wordt beschreven dat de mens slecht en verdorven is geworden en dat God het betreurt dat Hij de mens heeft geschapen. Daarom besluit God een einde te maken aan het leven van alle mensen. Hij stuurt een zondvloed over de aarde en redt alleen Noach en zijn gezin van de zondvloed, omdat Hij alleen in hen genade vond. Girard ziet in deze beschrijving de aanwezigheid van de mimetische crisis die altijd resulteert uit mimetische rivaliteit. Daarom illustreren de Bijbelse mythes volgens hem dat een samenleving geboren uit het zondebokmechanisme gedoemd is terug te keren naar de kenmerken van dit mechanisme.⁴³

Deze vergelijking van de mythes verduidelijkt dat de Bijbelse mythes ongetwijfeld overeenkomsten vertonen met de niet-Bijbelse mythes. Eveneens is duidelijk dat er fundamentele verschillen aanwezig zijn. Zo beargumenteert Girard dat de verwerping van de essentiële kenmerken van het zondebokmechanisme

⁴¹ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 188.

⁴² Het getal *zeven* heeft vaak een symbolische betekenis in het de Bijbel. Zo wordt het bijvoorbeeld gebruikt om Gods volheid uit te drukken. Girard beargumenteert daarom dat het ook hier zeer waarschijnlijk symbolisch kan worden begrepen. Girard legt vervolgens uit dat Lamechs zevenenzeventigmaal een ‘explosieve’ stijging is in vergelijking met Gods geweld.

⁴³ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 188-189.

duidelijk worden beschreven in de Oudtestamentische mythes. Hiermee beargumenteert hij dat de Bijbelse mythes een proces van ‘onthulling’ van het zondebokmechanisme beschrijven.⁴⁴ Daarmee bedoelt hij dat het perspectief van Bijbelse mythes de aanwezigheid van dat mechanisme bekritiseert en verwerpt, waardoor zichtbaar wordt *wat vanaf het begin der tijden verborgen was*⁴⁵.

De oorspronkelijke moord is niet Girards enige argument voor de onthulling van het zondebokmechanisme in het Oude Testament. Evenzo ziet hij Jozef bijvoorbeeld als de belichaming van de zondebok en herkent hij in het verhaal van *de binding van Isaak* Gods afwijzing van een menselijke zondebok.⁴⁶ Zijn meest uitgebreide vergelijking is te vinden in zijn boek *De aloude weg der boosdoeners*,⁴⁷ waarin hij zijn theorie toepast op het Bijbelboek Job.

3.2 De oorspronkelijke moord onthuld, mythe en het Nieuwe Testament

Het is nu verduidelijkt dat de Oudtestamentische mythes een proces van onthulling inleiden. Echter, zijn sommige Oudtestamentische mythes nog steeds gevoelig voor karakteristieke mythologische kenmerken die niet bijdragen aan het onthullen van het zondebokmechanisme. Zo bevatten deze verhalen bijvoorbeeld nog steeds de offergewoontes, ondanks het feit dat andere Oudtestamentische mythes deze gewoontes bekritisieren. Daarnaast kan men stellen dat, hoewel het Oude Testament een ontwikkeling van Gods weldadigheid doormaakt, andere Oudtestamentische mythes nog wel degelijk het goddelijke geweld beschrijven. Hiermee worden bepaalde kenmerken van de niet-Bijbelse mythes overgenomen en voortgezet.⁴⁸ Vandaar de noodzaak om het proces van onthulling te voltooien. Het Nieuwe Testament heeft daar volgens Girard een cruciale rol in. Daarom stelt hij dat het Nieuwe Testament bepaalde essentiële kenmerken van het zondebokmechanisme duidelijker en consistentere ondermijnt dan het Oude Testament. Hierdoor verschilt het Nieuwe Testament fundamenteel van het Oude Testament. De voortzetting van het proces van de onthulling ziet Girard beschreven in de evangeliën en de handelingen van de apostelen.⁴⁹ Hij gebruikt in zijn boek *wat vanaf het begin der tijden verborgen was* vijf voorbeelden om dit te illustreren: (1) De vervloekingen tegen de Farizeeën; (2) De metafoor van het graf; (3) Het lijden; (4) Het martelaarschap van Stefanus en (5) De zondebok-test.

(1) Het eerste voorbeeld dat Girard aanhaalt komt uit Mattheus 23 vers 34-46. Hij beargumenteert dat dit tekstgedeelte een voorbeeld is van de onthulling van het zondebokmechanisme.

Daarom, zie, Ik zend tot u profeten en wijzen en Schriftgeleerden. Van hen zult gij sommigen doden en kruisigen en van hen zult gij anderen geselen in uw synagogen en vervolgen van stad tot stad, opdat over u kome al het

⁴⁴ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 206.

⁴⁵ Titel van: Girard René, Jean-Michel Oughourlian, Guy Lefort, and J Kleisen, *Wat Vanaf Het Begin Der Tijden Verborgen Was* (Kampen: Kok Agora, 1990). Zie ook Mattheüs 13, 30.

⁴⁶ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 206-207 en Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 189-193, 204.

⁴⁷ Girard René en R Kaptein. *De Aloude Weg Der Boosdoeners* (Kampen: Kok Agora, 1987).

⁴⁸ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 198.

⁴⁹ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 198 en Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 212.

rechtvaardige bloed dat vergoten werd op aarde, van het bloed van Abel, de rechtvaardige tot het bloed van Zacharias, de zoon van Berekja, die gij vermoord hebt tussen het tempelhuis en het altaar. Voorwaar, Ik zeg u: al deze dingen zullen komen over dit geslacht. (Matt. 23, 34-46).

Het eerste dat Girard wil verduidelijken is het feit dat de vervloekingen die Jezus uitspreekt niet enkel gericht zijn tot de Farizeeën, maar tot iedereen. Jezus weet immers dat de Farizeeën tot wie Hij zich hier richt niet persoonlijk schuldig zijn aan de dood van Abel, noch aan die van Zacharias.⁵⁰ In plaats daarvan benoemt Jezus de eerste moord (uit een niet-joodse cultuur) en de laatste moord, die bekend was in de Hebreeuwse Bijbel van die tijd, om te duiden dat het over het geheel van de ‘gepleegde moorden’ gaat.⁵¹ Daarnaast spreekt Jezus van het *bloed dat vergoten werd op aarde*, wat niet duidt op een specifieke plaats.⁵² Hiermee maakt Jezus duidelijk dat deze vervloeking van al het gepleegde geweld tot iedereen is gericht en niet enkel tot de Farizeeën. De inhoud van de vervloeking bevat een sterke afwijzing van de aanwezigheid van geweld en Jezus verduidelijkt dat iedereen zich schuldig maakt aan dit geweld.⁵³ Girard beargumenteert dat dit tekstgedeelte daarom gelezen moet worden als een algemene vervloeking van geweld. Hij concludeert hieruit dat Jezus’ vervloeking illustreert dat mensen zich altijd schuldig hebben gemaakt aan het vergieten van bloed en dat ook dit geslacht zich daaraan schuldig zal maken. Dit verduidelijkt dat Jezus het proces van onthulling voortzet door te onthullen wat sinds de grondlegging van de wereld verborgen is (Matt. 13, 30); namelijk dat de menselijke cultuur gefundeerd is in een mechanisme van geweld, ofwel het zondebokmechanisme.⁵⁴

(2) De tweede stap betreft de metafoer van het graf. Jezus beschuldigt de Farizeeën en daarmee iedereen niet alleen van het voortzetten van het gewelddadige mechanisme, maar Hij beschuldigt hen eveneens van het verhullen van dit mechanisme.

Wee u, want gij bouwt de grafsteden der profeten, maar uw vaders hebben hen gedood. Zo zijt gij dan getuigen, dat gij instemt met de daden uwer vaders, want zij hebben hen gedood en gij bouwt! (Luk. 11, 47-48)⁵⁵

Het verhullende element bevindt zich in het graf. Een van de belangrijkste functies van het graf is volgens Girard, het verhullen van de dode door het lichaam aan ons zicht te onttrekken.⁵⁶ Jezus beschuldigt de mens daarom niet alleen van participatie aan het gewelddadige mechanisme, maar eveneens van het verhullen van zijn slachtoffers (en daarmee impliciet van het mechanisme dat verantwoordelijk is voor deze slachtoffers). Juist door deze woorden uit te spreken, onthult Hij de verhulling

⁵⁰ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 199-200.

⁵¹ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 199-200.

⁵² Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 199.

⁵³ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 200.

⁵⁴ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 199-200.

⁵⁵ Zie eveneens Matt. 23, 27; Luk. 11, 44, 52-53.

⁵⁶ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 204.

van het mechanisme.⁵⁷ Hiermee maakt Jezus duidelijk dat het mechanisme niet alleen aanwezig is, maar ook ‘onbewust’ verhuld wordt. Dit is een tweede indicatie waarin het Nieuwe Testament de aanwezigheid van een gewelddadig mechanisme in menselijke cultuur onthult.

(3) Het derde element van onthulling bevindt zich in de beschrijving van Jezus volgens de evangelieteksten. Jezus wordt weergegeven als het onschuldige slachtoffer van een gemeenschap die zich tegen hem keert. Zelfs zijn eigen discipelen verloochenen Hem en scharen zich onder de woedende menigte die de dood van de onschuldige eist.⁵⁸ De evangeliën benadrukken echter dat Jezus onschuldig is en Zijn lijden wordt daarom beschreven als een groot en tragisch onrecht. Jezus zelf bevestigt dit in Zijn woorden: “Zij hebben mij zonder reden gehaat” (Joh. 15, 25). De nadruk van de evangeliëschrijvers op Jezus’ onschuld zorgt ervoor dat een van de essentiële kenmerken van de zondebok, namelijk de dubbele overdracht (zie paragraaf 2.4), wordt ondermijnd.⁵⁹ Volgens Girard getuigen de evangeliëschrijvers hierdoor (onbewust) van een kritiek op het gewelddadige mechanisme.⁶⁰

(4) Het is een veelgemaakte fout – als reactie op de tragische beschrijving van de evangeliëschrijvers – om enkel de scanderende menigte te verwijten Jezus te hebben gedood. Het Nieuwe Testament verduidelijkt namelijk dat ieder mens schuld heeft aan Jezus’ dood. Jezus wordt namelijk door alle mensen (in heden en verleden) als het onschuldige slachtoffer van het zondebokmechanisme gekozen. Dit wordt volgens Girard expliciet duidelijk gemaakt door *het martelaarschap van Stefanus* (Hand. 7, 51-58). Hier wordt beschreven hoe Stefanus Jezus’ vervloekingen van de Farizeeën (gericht tot iedereen) voortzet door de moord op Jezus toe te voegen aan de lijst met de door mensen gepleegde moorden.⁶¹ In plaats van dat de mensen Stefanus’ beschuldiging inzien, wordt ook Stefanus ter dood gebracht door een eensgezinde menigte die zich tegen hem keert.⁶² Hierdoor kan de mens niet zeggen: “Ik zou mijn verlosser niet hebben gekruisigd”.⁶³ Deze passage beschrijft het verhullende karakter van het zondebokmechanisme voor de hedendaagse lezer van de evangeliën die zich niet associeert met de moordende menigte. Het getuigenis van Stefanus laat zien dat dit onmogelijk is.

(5) Het laatste kenmerk dat Girard bespreekt, is het feit dat Jezus zelf vrijwillig slachtoffer is geworden van het zondebokmechanisme. Jezus maakte zichzelf tot slachtoffer als ultieme daad teneinde het gewelddadige mechanisme te onthullen. Hiermee representeert Hij, metaforisch gesproken, de afgekeurde steen

⁵⁷ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 207. Denk hierbij eveneens aan wat is besproken in paragraaf 2.3.

⁵⁸ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 207.

⁵⁹ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 210.

⁶⁰ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 210-211.

⁶¹ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 212.

⁶² Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 213. Girard wijst hier eveneens op het Griekse woord *marturos* dat zowel *getuige* als *martelaar* betekent. Stefanus’ martelaarschap is dus een getuige van Jezus’ woorden. Zie hierbij eveneens Luk. 11, 49-50.

⁶³ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 213. Uiteraard gaat het hier over Jezus en niet over Stefanus. Girard behandelt Stefanus echter eerder (en dus niet in chronologische volgorde), omdat hij de belangrijkste onthulling (Jezus’ zelfopoffering) als doorslaggevend ziet.

van de bouwlieden die tot hoeksteen wordt (Psalm 118:11).⁶⁴ Deze onthulling kan echter alleen gezien worden, indien Girards hypothese serieus genomen wordt. Zijn these van de onthulling berust namelijk op zijn fundamenteel antropologisch onderzoek van de mythes en de conclusies die hij hieruit trekt. Indien men deze lezing toepast op de evangeliën is uit de vier bovengenoemde punten al gebleken dat het Nieuwe Testament geen enkele mythologische lezing toelaat en de aanwezigheid van het mechanisme onthult en de essentiële kenmerken van het zondebokmechanisme verwerpt. Daarom werkt het Nieuwe Testament toe naar een volledige openbaring van de fundamentele waarheid.⁶⁵

3.3 De waarheid onthuld

In de twee voorafgaande paragrafen is verduidelijkt hoe het Oude Testament een proces van onthulling inleidt dat wordt voortgezet in het Nieuwe Testament. Het is echter nog niet voldoende uitgewerkt hoe de voltooiing van de onthulling bewerkstelligd is door Het Nieuwe Testament. Girards analyse van het Nieuwe Testament vraagt om een veronderstelling van zijn these tot dusverre. Het moge duidelijk zijn dat Girards ‘hermeneutische interpretatie’ equivalent is aan wat hij beschouwt als de onthulde waarheid. Deze onthulde waarheid wordt volgens hem het beste duidelijk in de juxtapositie zoals geponeerd door Friedrich Nietzsche, namelijk Dionysos en ‘De Gekruisigde’.

Nietzsche staat bekend om zijn felle kritiek op het christendom, het is dientengevolge op zijn minst opmerkelijk dat Girard in Nietzsches werk bijval zoekt. Girard beargumenteert dat Nietzsche, als geen ander, de werkelijke ‘waarheid’ van het christendom inzag.⁶⁶ Een waarheid die zich manifesteert in verscheidene en verregaande theologische interpretaties, waarvan de belangrijkste wellicht het beste wordt samengevat in Nietzsches felle kritiek, namelijk dat het christendom een religie is van ‘schuld en zwakte’ waarin het slachtoffer een centrale plaats heeft in plaats van de voortzetting van het menselijk geslacht.⁶⁷ Of zoals Girard het beschrijft, de Nieuwtestamentische God *is een God van de slachtoffers*, omdat Hijzelf een slachtoffer werd en te allen tijde de slachtoffers verdedigt.⁶⁸ Het ‘zwakke karakter’ van het christendom is voor Nietzsche echter de reden om ‘De Gekruisigde’ af te wijzen en zich te richten tot Dionysos, de (Griekse) God van de natuur, het leven en het plezier. Girard stelt echter dat ondanks het feit dat Nietzsches kritiek oprecht is, hij niet inziet (of weigert in te zien) dat het ‘zwakke karakter’ van het christendom juist de kracht is. Girard verduidelijkt dat Jezus’ kruisiging niet een gewelddadig offer was (zoals vaak beschreven wordt in de mythes), maar een zelfopofferende genadedaad. Jezus’ kruisiging is derhalve een daad van ‘genade boven offeren’ (Hos. 6, 6 en Matt. 9, 13; 12, 7).⁶⁹ Girard gaat met dit concept van ‘zelfopoffering boven offeren’ echter in tegen de klassieke theologische interpretatie van de kruisdood.⁷⁰

⁶⁴ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 220.

⁶⁵ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 221-222.

⁶⁶ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 197-198.

⁶⁷ Girard, *Wat vanaf het begin der tijden verborgen was*, 198.

⁶⁸ Girard, *De aloude weg der boosdoeners*, 183.

⁶⁹ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 216.

⁷⁰ De theologische implicatie van deze stelling wordt nader besproken in paragraaf 4.2.

Het cruciale verschil tussen de mythes en het christendom bestaat dus, volgens Girard, in het feit dat sommige Oudtestamentische mythes een onthullend proces inleiden. Hierbij moet echter direct worden benadrukt dat andere Oudtestamentische mythes falen in de weergave van het slachtoffer, waardoor zij gevoelig zijn voor mythologische karakteristieken. Dit falen verdwijnt volgens Girard volledig in het Nieuwe Testament. De centraalstelling van het slachtoffer in het Nieuwe Testament maakt elke mythologische lezing van het Nieuwe Testament absoluut onmogelijk, omdat het functioneert als een consistente kritiek op de logica van het zondebokmechanisme.⁷¹ De vijf punten die zijn besproken in paragraaf 3.2 zijn hier slechts enkele getuigen van. Samenvattend kan men daarom stellen dat de aard van Girards argument voor het unieke karakter van het christendom zich bevindt in de absolute onmogelijkheid om het Nieuwe Testament een mythologische lezing toe te schrijven, omdat het centraalstellen van het slachtoffer in het Nieuwe Testament enkel en alleen getuigt van een onthullend proces betreffende de gewelddadige logica van het zondebokmechanisme, voltooid in Christus' zelfopoffering aan het kruis.⁷² Girards werk *I see Satan Fall like lightning*⁷³ spitst zich in het bijzonder toe op de voltooiing (en overwinning) van dit proces.

⁷¹ Palaver, *René Girard's Mimetic Theory*, 216.

⁷² Scott Cowdell, *René Girard and Secular Modernity: Christ, Culture, and Crisis* (Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2013), 99-105.

⁷³ Girard René. *I See Satan Fall Like Lightning* (Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, 2001). Zie ook Wolfgang Palaver, *Biblical Revelation and Christianity in René Girard's Mimetic Theory*. (East Lansing, Michigan State University Press, 2013) en Scott Cowdell, "Scripture and Secularisation", in *René Girard and Secular Modernity: Christ, Culture, and Crisis* (Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2013).

4.0 Mimetische theorie, hypothese en de theologen

In de voorafgaande twee hoofdstukken is Girards mimetische theorie besproken en is verduidelijkt welke argumenten hij aandraagt voor het unieke karakter van het christendom. Ondanks zijn immense onderneming wordt Girard door menig filosoof en theoloog (bewust) achterwege gelaten. Trevor Cribben Merrill belicht in “Critiques of Girard’s Mimetic Theory” dat er meerdere argumenten bestaan om Girards theorie achterwege te laten. (1) Sommige seculiere academici vinden Girards theorie te religieus, (2) terwijl andere religieuze academici zijn werken niet religieus genoeg vinden of religieus problematisch.⁷⁴ (3) Verder wordt zijn theorie beschuldigd van gnosticisme.⁷⁵ (4) Andere academici beargumenteren dat Girards theorie een derivaten theorie vormt (5) en een gebrek aan originaliteit vertoont door verschillende moderne theorieën te combineren.⁷⁶ Vervolgens zijn er twijfels over Girards academische nauwkeurigheid. Zo wordt hij beschuldigd van (6) een bevooroordeelde lezing van de mythes en de Bijbel. (7) Bovendien wordt Girards theorie vaak afgedaan als pseudowetenschappelijk, omdat het bijvoorbeeld niet voldoet aan Poppers principe van falsifieerbaarheid.⁷⁷ Hieruit blijkt dat Girards denken met de nodige scepsis wordt ontvangen. Bovengenoemde kritiekpunten kunnen worden ingedeeld in twee ‘grotere’ kritieken. Enerzijds, de kritiek op zijn hypothetische hermeneutiek (kritiekpunten 1,4,5,7), waarmee op zijn methode wordt gedoeld en anderzijds de theologische implicaties (kritiekpunten 2,3,6) die deze methode teweegbrengt.

In dit hoofdstuk worden deze twee ‘grotere’ kritieken besproken, omdat het relevant is om Girards stellingen kritisch te evalueren teneinde te bepalen of Girards theorie als relevant kan worden beschouwd voor de theologie. In paragraaf 4.1, wordt daarom allereerst Girards hypothetische hermeneutiek besproken, omdat dit betrekking heeft op de methode van Girards werken. En indien men de methode betwijfelt zal de uitkomst van deze methode eveneens betwijfeld worden. Vervolgens worden in paragraaf 4.2 enkele theologische implicaties van Girards theorie besproken.

4.1 René Girards hypothetische hermeneutiek

The Palgrave Handbook of Mimetic Theory and Religion is een bundel van verschillende artikelen met betrekking tot de mimetische theorie. In deze bundel worden zowel positieve als kritische attitudes ten opzichte van Girard beschreven. Eén daarvan is “A Theory of Everything? A Methodological Tale” van Paul Dumouchel.⁷⁸ Uit de titel blijkt wat het belangrijkste kritiekpunt is, namelijk of

⁷⁴ Trevor Cribben Merrill, “Critiques of Girard’s Mimetic Theory,” in *The Palgrave Handbook of Mimetic Theory and Religion*, (New York: Palgrave Macmillan, 2017), 455-456. <https://link.springer.com/book/10.1057%2F978-1-137-53825-3>.

⁷⁵ Hayden White, “Ethnological ‘Lie’ and Mythical ‘Truth,’” *Diacritics* 8, no. 1 (1978): 2-9.

⁷⁶ Merrill, “Critiques of Girard’s Mimetic Theory,” 456-457.

⁷⁷ Merrill, “Critiques of Girard’s Mimetic Theory,” 458-459. Popper beargumenteerde dat een theorie alleen als wetenschappelijk beschouwd kan worden als deze theorie *gefalsifieerd* kan worden. Dat wil zeggen, dat een wetenschappelijke theorie moet voldoen aan de voorwaarden om volgens de regels van *logica* beproefd te kunnen worden.

⁷⁸ Paul Dumouchel, “A Theory of Everything? A Methodological Tale,” in *The Palgrave Handbook of Mimetic Theory and Religion* (New York: Palgrave Macmillan, 2017), 463-469. <https://link.springer.com/book/10.1057%2F978-1-137-53825-3>.

Girards theorie niets meer is dan een methodologisch verhaal of dat het werkelijk dé universele theorie van alles is. Wetenschappers die een theorie van alles uiteenzetten worden spottend weleens *hedgehogs* genoemd. Hedgehogs zijn schrijvers die alles tot één centraal idee terugvoeren.⁷⁹ Girard voldoet tot op zekere hoogte aan deze omschrijving, omdat hij de mimetische theorie als fundamentele antropologie beschouwt, die uiteindelijk leidt tot een religietheorie waarmee hij stelt dat alle archaische religies vanuit een binnenwerelds perspectief kunnen worden geduid. Sommigen doen Girard daarmee af als de laatste van de hedgehogs en verwijten hem dat hij de critici niet serieus neemt, omdat hij alles binnen zijn theorie plaatst.⁸⁰

Het probleem van deze benadering komt voort uit de *hypothetische aard* van zijn fundamentele antropologie, wat het onmogelijk maakt om de relevantie van zijn theorie *a priori* te bepalen.⁸¹ Daarom kan een dergelijke theorie niet voldoen aan de eisen die door wetenschapsfilosofen worden gesteld, bijvoorbeeld Poppers principe van falsifieerbaarheid. Een theorie die hier echter niet aan voldoet is niet noodzakelijk onwaar, maar wordt doorgaans wel als pseudowetenschappelijk beschouwd.⁸² Vanwege de hypothetische aard van de theorie is het dientengevolge onmogelijk om aan deze kritiek te ontsnappen. Girard vertrekt namelijk heel duidelijk vanuit een hypothese. Zo verklaart hij bijvoorbeeld alleen interesse te hebben in teksten die bijdragen aan zijn hypothese. Anderen verdedigen Girards hypothese en beargumenteren dat hij gebruik maakt van een *typologische (figuratieve)* tekstinterpretatie. Een typologische tekstinterpretatie betekent dat de lezer op zoek gaat naar wat de lezer wil vinden in de tekst.⁸³ Deze manier van tekstlezen is lange tijd genegeerd, omdat het de objectiviteit van hermeneutiek zou vernietigen, maar is met de opkomst van de historisch-kritische methode weer opgebloeid.⁸⁴ Door de historisch-kritische methode gingen wetenschappers inzien dat tekstuele objectiviteit niet bestaat. Alles is namelijk altijd een interpretatie ofwel een typologische lezing. Er moet echter wel gestreefd worden naar objectiviteit en er moeten argumenten gegeven worden teneinde een bepaalde hypothese te onderbouwen. Critici verwijten Girard dat hij hier niet in slaagt, omdat hij te weinig bewijzen aandraagt voor zijn typologische lezing.⁸⁵

⁷⁹ Dumouchel, "A Theory of Everything? A Methodological Tale," 463-464.

⁸⁰ Paul Dumouchel, "Introduction," in *The Palgrave Handbook of Mimetic Theory and Religion* (New York: Palgrave Macmillan, 2017), 421-422. <https://link.springer.com/book/10.1057%2F978-1-137-53825-3> en Dumouchel, "A Theory of Everything? A Methodological Tale," 463. Met de laatste van de hedgehogs doelt Calasso ook op het einde van de *grote verhalen*. Een kenmerk voor het tijdperk wat sommigen aanduiden als het postmodernisme.

⁸¹ Dumouchel, "A Theory of Everything? A Methodological Tale," 467. A priori betekent zonder empirische kennis.

⁸² Merrill, "Critiques of Girard's Mimetic Theory," 459.

⁸³ Robert Daly, "Biblical Interpretation: Old and New Testament, a New Hermeneutic(s)," in *The Palgrave Handbook of Mimetic Theory and Religion* (New York: Palgrave Macmillan, 2017), 136-137. <https://link.springer.com/book/10.1057%2F978-1-137-53825-3>.

⁸⁴ Daly, "Biblical Interpretation: Old and New Testament, a New Hermeneutic(s)," 136-137.

⁸⁵ Michael Kirwan, *Girard and Theology*. Philosophy and Theology. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/uvtilburg-ebooks/reader.action?docID=601818> (London: Continuum International Pub. Group), 2009. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/uvtilburg-ebooks/reader.action?docID=601818>, 86.

4.2 René Girards theologische implicaties, drama- en offertheologie

Een tweede problematiek betreffende Girards werken betreft de theologische implicaties van zijn typologische lezing. Zelfs als men de kritiek uit de vorige paragraaf achterwege laat stelt menig theoloog dat sommige van Girards stellingen problematisch zijn. In het bijzonder zijn bijbelexegetische claims (voortkomend uit zijn hypothetische hermeneutiek) en zijn offertheologie.⁸⁶ In hoofdstuk drie zijn sommige van deze bijbelexegetische claims besproken teneinde te duiden hoe Girard het unieke karakter van het christendom als anti-mythe beargumenteerde. Hier is de kritiek op Girards theorie het grootst.

Waar de eerste twee elementen van Girards theorie – mimetische verlangen en het zondebokmechanisme – doorgaans voor geloofwaardig worden aangenomen, is het vooral het derde element – het unieke karakter van het christendom – dat problemen oplevert. Als de waarheid werkelijk geopenbaard is in het Nieuwe Testament, hoe is het dan mogelijk dat de kerk een bloedige geschiedenis kent?⁸⁷ Verder wordt er door bijbelexegeten getwijfeld aan de aanwezigheid van een onthullend proces in het Oude- en het Nieuwe Testament.⁸⁸ Ds. Robert North beargumenteert bijvoorbeeld dat meerdere exegeten overeenkomsten zien tussen de Bijbelse en de niet-Bijbelse mythes, maar dat het bewijs dat Girard aanlevert voor zijn ‘onthullende proces’ in het Oude Testament oppervlakkig is en afkomstig vanuit een ‘onderbuikgevoel’.⁸⁹ Daarom verklaart hij:

Zijn gebruik van passages is, eerder dan een werkelijk exegetische analyse (wat oneerlijk zou zijn om van hem te verwachten), onderhevig aan een soort van “onderbuikgevoel” waarin gezond verstand gecombineerd wordt met antropologische exotica.⁹⁰

Dezelfde kritiek past North toe op het Nieuwe Testament waar hij eveneens verduidelijkt dat Girards bewijzen gering en oppervlakkig zijn. Daarnaast verheldert North hoe Girard zich schuldig maakt aan een ‘onderbuikgevoel-lezing’. Zo merkt North op dat Girard in zijn bijbelexegeese onzorgvuldig en selectief is geweest, omdat Girard bijvoorbeeld verschillen tussen de evangeliën achterwege laat en aan bepaalde tekstgedeeltes meer waarde hecht dan aan andere.⁹¹ Daarnaast verduidelijkt North dat Girards interpretatie ‘baldadig’ is, door te stellen dat zelfs de Nieuwtestamentische auteurs niet doorhadden dat de climax van Jezus’ boodschap het vernietigen van het gewelddadige mechanisme was.⁹² Waar North de problemen in Girards interpretatie erkent, stelt Burton Mack dat de Nieuwtestamentische evangeliën dit mechanisme zelfs voortzetten, omdat juist zij beschrijven hoe het zondebokmechanisme wordt voltrokken.⁹³ Er zijn nog vele

⁸⁶ Kirwan maakt een verdeling in (1) ‘The slaughter bench of historical Christianity’, (2) Girard’s God en (3) Girard’s Gnosticism.

⁸⁷ Kirwan, *Girard and Theology*, 134.

⁸⁸ Kirwan, *Girard and Theology*, 134.

⁸⁹ Robert North, “Violence and the Bible: The Girard Connection.” *The Catholic Biblical Quarterly* 47, no. 1 (1985): 12-14.

⁹⁰ Eigen vertaling van North, “Violence and the Bible: The Girard Connection,” 11-14.

⁹¹ North, “Violence and the Bible: The Girard Connection,” 17.

⁹² North, “Violence and the Bible: The Girard Connection,” 21, 26.

⁹³ Kirwan, *Girard and Theology: Girard and Theology*, 134.

andere exegetische problemen en -kritieken aan te dragen, maar het is echter niet het doel van deze scriptie om deze exegetische discussie te voeren.

Een tweede theologische implicatie betreft Girards offertheologie, waarin het gaat over de ‘verlossende werking van het kruis’. Volgens Girards theorie staat het offer centraal in de mythes, en het is daarom niet vreemd dat hij dit concept in de anti-mythe (het christendom) wil vermijden. Door sommige theologen wordt dit echter als problematisch beschouwd. Door Christus’ lijden en sterven niet als offer op te vatten breekt Girard met de klassieke traditie. De klassieke traditie verstaat het lijden en sterven van Jezus als een ‘tevredenstellend offer’ (Anselmus).⁹⁴ Hiermee wordt bedoeld dat het offer, vrijwillig gegeven, geen straf van God is, maar een vrijwillig en liefdevol offer, waardoor de menselijke schuld opgeheven wordt.⁹⁵ Girard omschrijft Jezus’ lijden en sterven echter als een zelfopoffering, waarmee de nadruk verplaatst wordt naar het *communicatieve effect* van Christus’ lijden en sterven.⁹⁶ Hiermee verstaat Girard Christus’ lijden en sterven als volgt:

In een wereld van menselijke samenlevingen, gefundeerd in de collectieve moord, beschreven door mythische verhullingen, stuurt God de Vader Zijn Zoon in menselijke vorm, zodat Hij door Zijn leven, dood en opstanding een tweevoudige communicatie geeft: Enerzijds onthult Christus het zondebokmechanisme, waarmee Hij het ontkracht. Aan de andere kant, openbaart Hij Gods niet-gewelddadige liefde. Dit is, volgens Girard, waarom Paulus het kruis ‘de bron van alle kennis over de wereld en de mens, alsook over God’, noemt.⁹⁷

Christus’ lijden en sterven opvatten als een plaatsvervangend of tevredenstellend offer is daarom, volgens Girard, een mythische (mis)interpretatie van het Christusmysterie.⁹⁸ Girard beweert zelfs dat Christus’ lijden en sterven onnodig was geweest indien de mens naar de niet-gewelddadige boodschap had geluisterd.⁹⁹ Hier wordt duidelijk in hoeverre Girards interpretatie afwijkt bepaalde traditionele theologische ideeën en welke theologische implicaties dit heeft.

4.3 René Girard en de theologische receptie

Ondanks de kritiek op Girards theorie, hierboven besproken, vindt er wel degelijk een theologische receptie plaats wat betreft Girards theorie.¹⁰⁰ Mathias Moosbrugger licht drie theologen uit die een belangrijke rol hebben gespeeld in de theologische receptie van Girards theorie zoals: Robert G. Hamerton-Kelly, James

⁹⁴ Mark T. Miller. “Imitating Christ’s Cross: Lonergan and Girard on How and Why,” *The Heythrop Journal* 54, no. 5 (2013): 861. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2265.2012.00786.x>.

⁹⁵ Miller, “Imitating Christ’s Cross: Lonergan and Girard on How and Why,” 861-862.

⁹⁶ Miller, “Imitating Christ’s Cross: Lonergan and Girard on How and Why,” 869.

⁹⁷ Eigen vertaling van Miller, “Imitating Christ’s Cross: Lonergan and Girard on How and Why,” 870.

⁹⁸ Miller, “Imitating Christ’s Cross: Lonergan and Girard on How and Why,” 871.

⁹⁹ Miller, “Imitating Christ’s Cross: Lonergan and Girard on How and Why,” 871.

¹⁰⁰ Kirwan, *Girard and Theology*, 132.

G. Williams en Zwitserse Jezuiet Raymund Schwager.¹⁰¹ In deze paragraaf wordt de laatstgenoemde besproken.

Schwager, geïnspireerd door Girards boek *Violence and the Sacred* (1972), bracht in 1978 zijn boek *Must there be Scapegoats* uit.¹⁰² In dit exegetische werk bouwt Schwager voort op Girards claims.¹⁰³ North geeft aan dat waar Girards bijbelexegetische analyse oppervlakkig was, Schwager Girards werk succesvol voortzet.¹⁰⁴ Zodanig verklaart Schwager dat er in het Oude Testament 600 passages zijn waarin geweld wordt afgewezen en 1000 passages zijn die gericht zijn op YHWH's eigen geweld. Hieruit concludeert hij dat het Oude Testament een unieke verhouding met geweld heeft. Hij beargumenteert dat de Bijbel een proces inleidt waarin geweld uiteindelijk wordt afgewezen.¹⁰⁵ Bovendien herkent Schwager Girards concept van het zondebokmechanisme op meerdere plaatsen in het Nieuwe Testament.¹⁰⁶ Schwagers uiteenzetting verschilt weliswaar op bepaalde punten van Girard, maar desondanks is zijn boek *Must there be Scapegoats* wellicht het meest Girardiaanse werk ooit dat niet door Girard zelf is geschreven.¹⁰⁷ Na zijn exegetische boek ontwikkelt hij een volledige hermeneutische benaderingswijze van de Bijbel die bekend is als de *dramatische theologie*. Vanuit deze hermeneutische interpretatie zet Schwager zijn opvatting aangaande christologie, soteriologie en de theologie aangaande de oorspronkelijke zonde uiteen, wat vaak in overeenstemming is met Girards mimetische theorie.¹⁰⁸ Deze dramatische theologie argumenteert dat de Bijbel kan worden gelezen als een dramatisch werk waarin de openbaring onderhevig is aan zowel goddelijke als menselijk agenten. Derhalve moet men de Bijbel lezen, zoekend naar de onderliggende waarheid (openbaring), die voor Schwager overeenstemt met Girards opvatting van het communicatieve karakter van Christus' lijden en sterven. Schwager probeert hiermee een brug te slaan tussen bepaalde concepten uit Girards theorie en de dramatische theologie als benaderingswijze voor bijvoorbeeld de *Heilsgeschiede*.

¹⁰¹ Moosbrugger, "Theological Inversions: Raymund Schwager, Robert G. Hamerton-Kelly, and James G. Williams," in *The Palgrave Handbook of Mimetic Theory and Religion* (New York: Palgrave Macmillan, 2017), 143. <https://link.springer.com/book/10.1057%2F978-1-137-53825-3>,

¹⁰² Raymund Schwager, *Brauchen Wir Einen Sündenbock? : Gewalt Und Erlösung in Den Biblischen Schriften*. München: Kösel, 1978. In het engels vertaald: Raymund Schwager and Robert J. Daly. *Must There Be Scapegoats? : Violence and Redemption in the Bible*. Translated by Maria L. Assad. 1st ed. (San Francisco: Harper & Row), 1987.

¹⁰³ North, "Violence and the Bible: The Girard Connection," 14-16 en Kirwan, *Girard and Theology*, 86 en Wandiger, "Raymund Schwager: Dramatic Theology," In *The Palgrave Handbook of Mimetic Theory and Religion*, 217-224. New York: Palgrave Macmillan, 2017. <https://link.springer.com/book/10.1057%2F978-1-137-53825-3>, 219.

¹⁰⁴ North, "Violence and the Bible: The Girard Connection," 14.

¹⁰⁵ North, "Violence and the Bible: The Girard Connection," 15.

¹⁰⁶ Kirwan, *Girard and Theology*, 38.

¹⁰⁷ Moosbrugger, "Theological Inversions: Raymund Schwager, Robert G. Hamerton-Kelly, and James G. Williams," 145.

¹⁰⁸ Moosbrugger, "Theological Inversions: Raymund Schwager, Robert G. Hamerton-Kelly, and James G. Williams," 146.

5.0 Conclusie

Waar Girards mimetische theorie vertrok vanuit een fundamentele antropologie die de archaische religies vanuit een binnenwerelds perspectief duidt, heb ik in deze scriptie gedemonstreerd dat Girards mimetische theorie begrepen kan worden als een apologetisch werk door te bestuderen welke argumenten Girard aandraagt voor het unieke karakter van het christendom als anti-mythe. De receptie van het Girardiaanse oeuvre door verschillende theologen is het bewijs voor de relevantie van Girards werk. Bijvoorbeeld de aanwezigheid van de dramatische theologische school in Innsbruck is het fysieke bewijs van een engagement aangaande Girards werk.¹⁰⁹ Wolfgang Palaver, theoloog aan de universiteit van Innsbruck, heeft met zijn werken *René Girard's Mimetic Theory* en *The Palgrave Handbook of Mimetic Theory and Religion*, een grote bijdrage geleverd aan de Girardiaanse discussie en de dramatische theologie. Vanwege deze hedendaagse relevantie van Girards werk wil ik hieruit concluderen dat de argumenten voor de mimetische theorie, in het bijzonder Girards argumenten voor het unieke karakter van het christendom als de anti-mythe, op zijn minst serieus genomen moeten worden in de hedendaagse theologie. Girards uiteenzetting van de mimetische theorie neemt de lezer mee in een overtuigend pleidooi waarin hij, redenerend vanuit klassieke literaire werken, een moderne apologetiek uiteenzet die gebaseerd is op de notie van openbaring en onthulling van de waarheid. Ondanks het feit dat in deze scriptie slechts een oppervlakkige weergave van Girards mimetische theorie is gegeven, is duidelijk geworden hoe de mimetische theorie een theologisch engagement uitdaagt en voorziet in een andere (moderne) attitude van het christendom en christelijke concepten.

¹⁰⁹ Wandiger, "Raymund Schwager: Dramatic Theology," 222.

6.0 Bibliografie

Alison, James, and Wolfgang Palaver, eds. *The Palgrave Handbook of Mimetic Theory and Religion*. New York: Palgrave Macmillan, 2017. <https://link.springer.com/book/10.1057%2F978-1-137-53825-3>.

Daly, Robert. "Biblical Interpretation: Old and New Testament, a New Hermeneutic(s)?" In *The Palgrave Handbook of Mimetic Theory and Religion*, edited by James Alison and Wolfgang Palaver, 135-141. New York: Palgrave Macmillan, 2017. <https://link.springer.com/book/10.1057%2F978-1-137-53825-3>.

Dumouchel, Paul. "A Theory of Everything? A Methodological Tale" In *The Palgrave Handbook of Mimetic Theory and Religion*, edited by James Alison and Wolfgang Palaver, 463-469. New York: Palgrave Macmillan, 2017. <https://link.springer.com/book/10.1057%2F978-1-137-53825-3>.

Dumouchel, Paul. "Introduction" In *The Palgrave Handbook of Mimetic Theory and Religion*, edited by James Alison and Wolfgang Palaver, 421-422. New York: Palgrave Macmillan, 2017. <https://link.springer.com/book/10.1057%2F978-1-137-53825-3>.

Merrill, Trevor Cribben, "Merrill, "Critiques of Girard's Mimetic Theory" In *The Palgrave Handbook of Mimetic Theory and Religion*, edited by James Alison and Wolfgang Palaver, 455-461. New York: Palgrave Macmillan, 2017. <https://link.springer.com/book/10.1057%2F978-1-137-53825-3>.

Moosbrugger, "Theological Inversions: Raymund Schwager, Robert G. Hamerton-Kelly, and James G. Williams" In *The Palgrave Handbook of Mimetic Theory and Religion*, edited by James Alison and Wolfgang Palaver, 143-150. New York: Palgrave Macmillan, 2017. <https://link.springer.com/book/10.1057%2F978-1-137-53825-3>.

Wandiger, "Raymund Schwager: Dramatic Theology" In *The Palgrave Handbook of Mimetic Theory and Religion*, edited by James Alison and Wolfgang Palaver, 217-224. New York: Palgrave Macmillan, 2017. <https://link.springer.com/book/10.1057%2F978-1-137-53825-3>.

Cowdell, Scott. *René Girard and Secular Modernity: Christ, Culture, and Crisis*. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2013.

Cowdell, Scott. "Chapter 3 Scripture and Secularisation." In *René Girard and Secular Modernity: Christ, Culture, and Crisis*, 83-116. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2013.

Girard René, and R Kaptein. *De Aloude Weg Der Boosdoeners*. Kampen: Kok Agora, 1987.

Girard René, and R Kaptein. “21 De God van de slachtoffers.” In *De Aloude Weg Der Boosdoeners*, 181-222. Kampen: Kok Agora, 1987.

Girard René. *I See Satan Fall Like Lightning*. Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, 2001.

Girard René, Jean-Michel Oughourlian, Guy Lefort, and J Kleisen. *Wat Vanaf Het Begin Der Tijden Verborgen Was*. Kampen: Kok Agora, 1990.

Girard, René, Jean-Michel Oughourlian, Guy Lefort and J Kleisen. “Boek II: De Joods-Christelijke geschriften: Hoofdstuk I: Wat vanaf het begin der tijden verborgen was.” In *Wat Vanaf Het Begin Der Tijden Verborgen Was*, 181-222. Kampen: Kok Agora, 1990.

Girard, René, Jean-Michel Oughourlian, Guy Lefort and J Kleisen. “Boek II: De Joods-Christelijke geschriften: Hoofdstuk II: Niet-sacrificiële interpretatie van de evangelie-tekst.” In *Wat Vanaf Het Begin Der Tijden Verborgen Was*, 223-270. Kampen: Kok Agora, 1990.

Kirwan, Michael. *Girard and Theology*. Philosophy and Theology. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/uvtburg-ebooks/reader.action?docID=601818>. London: Continuum International Pub. Group, 2009. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/uvtburg-ebooks/reader.action?docID=601818>.

Kirwan, Michael. “1 Introduction: The Man on The Train.” In *Girard and Theology*, 1-12. London: Continuum International Pub. Group, 2009. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/uvtburg-ebooks/reader.action?docID=601818>.

Kirwan, Michael. “3 The Mimetic Theory of René Girard.” In *Girard and Theology*, 20-32. London: Continuum International Pub. Group, 2009. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/uvtburg-ebooks/reader.action?docID=601818>.

Kirwan, Michael. “12 Girard and the Theologians.” In *Girard and Theology*, 132-142. London: Continuum International Pub. Group, 2009. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/uvtburg-ebooks/reader.action?docID=601818>.

Miller, Mark T. "Imitating Christ's Cross: Lonergan and Girard on How and Why." *The Heythrop Journal* 54, no. 5 (2013): 859–879. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2265.2012.00786.x>.

NORTH, ROBERT. "Violence and the Bible: The Girard Connection." *The Catholic Biblical Quarterly* 47, no. 1 (1985): 1–27.

Palaver, Wolfgang. *René Girard's Mimetic Theory*. Studies in Violence, Mimesis, and Culture Series. East Lansing: Michigan State University Press, 2013.

Palaver, Wolfgang. "Chapter 1. Life and Work of René Girard." In *René Girard's Mimetic Theory*. Studies in Violence, Mimesis, and Culture Series, 1-14. East Lansing: Michigan State University Press, 2013.

Palaver, Wolfgang. "Chapter 2. Religion in Modernity." In *René Girard's Mimetic Theory*. Studies in Violence, Mimesis, and Culture Series, 15-32. East Lansing: Michigan State University Press, 2013.

Palaver, Wolfgang. "Chapter 3. Mimetic Desire." In *René Girard's Mimetic Theory*. Studies in Violence, Mimesis, and Culture Series, 32-134. East Lansing: Michigan State University Press, 2013.

Palaver, Wolfgang. "Chapter 4. The Scapegoat Mechanism as Origin of Culture." In *René Girard's Mimetic Theory*. Studies in Violence, Mimesis, and Culture Series, 135-194. East Lansing: Michigan State University Press, 2013.

Palaver, Wolfgang. "Chapter 5. Biblical Revelation and Christianity." In *René Girard's Mimetic Theory*. Studies in Violence, Mimesis, and Culture Series, 195-274. East Lansing: Michigan State University Press, 2013.

White, Hayden. "Ethnological 'Lie' and Mythical 'Truth.'" *Diacritics* 8, no. 1 (1978): 2–9.